

CIPRIAN MIHALI

TREI

Pentru Maria, Claude și Jean-Luc

În aprilie 2000 îmi susțineam teza de doctorat la Cluj. A fost singura dată când cei trei profesori fără de care nu aș fi ceea ce sunt s-au aflat în același loc, venind din părți diferite ale lumii, ca să fie alături de mine. Pandemia și bolile necruțătoare i-au răpus de curând pe toți trei. Această carte, sosită prea târziu pentru ei, le este dedicată în semn de veșnică recunoștință.

Cuprins

<i>Cuvânt-înainte</i>	11
Introducere	15
Capitolul 1: Cum se construiește spațiul public și ce mai înseamnă azi <i>a locui</i>?	19
1.1. Construirea spațiului în filosofie și arhitectură	19
1.1.1. Producerea de spațiu și de putere în monument....	32
1.1.2. Orașul ca proiect și produs al modernității	38
1.1.3. Locuirea pe traiectorie	42
1.2. Spațiul public și devenirile lui.....	47
1.2.1. Conceptul filosofic al spațiului public	50
1.2.2. Devenirea și mutațiile spațiului public	56
1.2.3. Spațiul public în societatea românească de tranziție .	65
1.3. Condiția urbană și producția de identitate.....	69
1.3.1. <i>The time is out of joint</i> în postcomunism	69
1.3.2. Distopia spațiilor urbane	74
1.3.3. Producția identității și a urbanității politice.....	77
Capitolul 2: Viața dincoace și dincolo de cotidian	82
2.1. Între precaritate și suveranitate.....	82
2.1.1. Sensurile suveranității.....	84
2.1.2. Devenirea precară a suveranității.....	91
2.1.3. Sensurile precarității.....	94
2.2. O altfel de filosofie a vieții: despre bioputere în lumea modernă.....	98

2.2.1. Conceptul nou al unui „prag biologic”	99
2.2.2. Biopolitica sau despre politicile vieții de zi cu zi..	103
2.2.3. Legitimarea politică prin aculturarea medicală ...	107
2.3. De la suveranitate la drepturile omului	113
2.3.1. Formele politice și juridice ale suveranității.....	115
2.3.2. Securitate și drepturile omului	124
2.3.3. Necesitatea, paradoxurile și conflictele Drepturilor Omului	131

Capitolul 3: Filosofia contemporană: figuri, concepte,

deveniri.....	141
3.1. Jean-François Lyotard	143
3.1.1. Lecția postmodernului	143
3.1.2. Copilăria pe înțelesul tuturor.....	145
3.1.3. Rezistența la inuman.....	148
3.2. Jacques Derrida	150
3.2.1. Non-metoda deconstrucției	150
3.2.2. Moștenirea în vremurile lui „post”	152
3.2.3. Autoimunitatea, un alt nume al deconstrucției... ..	155
3.3. Jean-Luc Nancy	159
3.3.1. Promisiunea sensului.....	160
3.3.2. Asumarea finitudinii	163
3.3.3. Provocarea comunității	166

Capitolul 4: Ce urmează? Către o filosofie socială în epoca

digitală.....	171
4.1. Multiplele modernități.....	172
4.1.1. Fața întunecată a modernității: colonie, postcolonie și gândire decolonială	172
4.1.2. Condiția africană a filosofiei și temele gândirii africane.....	175

4.1.3. Condiția africană a lumii: brutalism, frontierizare, ospitalitate.....	179
4.2. Ontofania digitală	181
4.2.1. Inteligența artificială, internetul lucrurilor, algoritmi.....	181
4.2.2. Mutațiile spațiului public și ale spațiului privat ...	184
4.2.3. Rețelele sociale și noua socialitate — bun-venit în lumea ignoranței voluntare și a post-adevărului	186
4.3. Proiectul unei filosofii sociale	193
<i>Bibliografie</i>	203

Cuvânt-înainte

În foarte scurta lui prefață la reeditarea *Istoriei nebuniei*, Michel Foucault își mărturisește încurcătura în care se află de a trebui să scrie, după mulți ani, un nou cuvânt-înainte la o carte veche. Pentru că, spune el, asta ar fi ceva lipsit de onestitate: e ca și cum te-ai întoarce după multă vreme să pui ordine într-un trecut care s-a construit — la vremea lui și inevitabil — într-un fel care acum ne pare dezordonat. Astăzi, privind în urmă, oare de câte ori nu avem impresia că nu am făcut cât trebuia și cum trebuia, că dacă ne-am putea întoarce acolo am face lucrurile altfel, mai bine, mai mulțumitor pentru cei care suntem azi?... Este una dintre iluziile consolatoare ale oricărui autor și este, de fapt, ceea ce-l împinge adeseori să meargă mai departe, însuflețit de speranța că de data asta va face altfel.

A scrie o prefață ar mai fi lipsit de onestitate, spune același Foucault, și pentru că te întorci după atâția ani — cel care ești azi, cu experiența de acum, cu maturitatea de acum — și îți poți ghici printre rânduri cogitațiile, pe alocuri naive sau năvalnice, pe care cândva le credeai mari revelații teoretice, marile tale descoperiri. Scrii azi ca să-ți impui propria viziune asupra a ceea ce ai scris odinioară; scrii azi ca să te reinterpretezi, să te aduci la zi, necesar *update* al unor înlănțuiri de gânduri din care, între timp, s-au pierdut verigi de legătură. Te reapuci de

scris, din nou și mereu, ca să șlefuești din asperitățile și tășurile unor fraze, să le îndrești malurile erodate de vârtoarea timpului, astfel încât curgerea ideilor să fie mai blândă și mai ușor de stăpânit.

Dar, în același timp, acesta este un risc pe care nu îl poți evita ca autor. Nu poți să nu te întorci la tine, cel de odinioară, și să nu te privești cu acel amestec de angoasă și curiozitate pe care ți-l dă strania familiaritate a întâlnirii cu cel care ești, dar nu mai ești (sau invers). Cu atât mai mult în cazul meu, care am ales să mă smulg din solul filosofiei, să mă transplantez o vreme în alte soluri, după care să mă întorc după mulți ani în pământul natal al formării mele filosofice, sperând să prind din nou rădăcini în el. Numai că, între timp, rădăcinile însele nu mai sunt aceleași; unele dintre ele s-au uscat, altele noi au apărut, iar ceea ce părea la un moment dat a fi o rădăcină pivotantă și unică, bine înfiptă în humusul educației filosofice în vremuri postcomuniste, s-a dovedit a fi, în realitate, un rizom, o rețea de fire legându-se între ele în moduri improbabile, devenind cu fiecare experiență altceva, extrăgându-și energiile din compozițiile diferite ale solurilor care hrănesc atâtea întâlniri esențiale.

Tocmai de aceea, gândul meu în deschiderea acestei cărți nu este de a justifica existența ei, ci de a-i explica geneza. Textul care urmează reia în mare parte lucrarea de abilitare pe care am susținut-o în 2022 la Universitatea „Babeș-Bolyai“. O lucrare ce s-a născut după un îndelung travaliu de anamneză prin care am încercat să regăsesc inspirații, coerențe și finalități trecute. Dar ea s-a născut și dintr-un motiv mai intim: acela de a recupla peste timp preocupările de azi cu cele de ieri, pentru a regăsi un întreg din cioburi, cu speranța că liantul pe care îl folosesc

azi va reuși — precum în spiritul Kintsugi, unde rănilor vechilor vase sparte sunt pansate cu praf de aur pentru a fi înnobilate — să dea o valoare nouă și sporită fragmentelor de gândire pe care le-am recuperat din scrieri anterioare. În sfârșit, textul acesta este și o confesiune, prin care admit că există drumuri care se sfârșesc și drumuri care încep. El stă azi exact în acest punct, de unde privește în urmă la fisurile trecutului — prin care se prelunge o întreagă experiență de odinioară —, pentru a-și întoarce apoi privirea către ceea ce trebuie să însemne de-acum înfruntarea prezentului și a viitorului.

Și ca să închei tot cu Foucault, să mai spun că virtutea primă a unei prefețe este de a fi scurtă. De aici încolo, eliberându-l pe cititor de povara unei călăuziri prea insistente, îi las truda și, sper, bucuria de a naviga în voie pe canalele olandeze ce compun peisajul acestei cărți.

Introducere

Sarcina unei sinteze a gândirii adunate în scrierile unui cercetător vreme de mai bine de douăzeci de ani este una cum nu se poate mai complicată. Și este astfel din cel puțin trei motive: unul structural, unul conjunctural și altul filosofic.

Motivul structural trimite la dificultatea însăși de a sintetiza sub forma unui parcurs coerent ceea ce s-a scris (în sensul cel mai larg al termenului) sub forma unor căutări și tatonări neîncetate, cu explorări ale unor zone necunoscute, cu reușite și eșecuri, cu idei care s-au dezvoltat și cu altele care au rămas în stadiul unor intuiții sau promisiuni, cu începuturi de drumuri despre care arareori poți să spui încotro vor duce și cât de lungi vor fi. Atunci când e privită dinspre prezent spre viitor, „incoerența“ nu este un deficit de viziune sau de structură, ci explorare și tatonare, e cercetare însăși asupra posibililor care într-o bună zi vor deveni (sau nu) realitate. Numai privind dinspre prezent spre trecut, dinspre clipa actuală înspre ceea ce a fost sau ar fi putut să fie parcursul încheiat, putem formula judecata despre coerența sau incoerența lui, iar asta, evident, având în minte întotdeauna criteriul unei finalități post-factum. Dar când este vorba despre momentul prezent — care este momentul textului în timp ce se scrie —, coerența privește cu prioritate acel

text, articularea reflecției într-o argumentare solidă și convingătoare. Abia pe urmă, mult mai târziu, textele vor putea fi dispuse într-o ordine și o organizare menite să le confere o coerență superioară și un sens propriu creației.

Motivul conjunctural ține, în cazul precis al acestei sinteze, de durata deosebit de lungă la care se referă (peste douăzeci de ani) și de modul în care s-a organizat această perioadă. Lungimea duratei privește anumite împrejurări exterioare și chiar independente de reflecția filosofică și științifică. Creat în anii 2010, sistemul abilitării a sosit prea târziu pentru o carieră ce avea să fie întreruptă, în 2011, de numirea ca ambasador al României în Africa de Vest, urmată, în 2016 și pentru încă patru ani, de un post de responsabilitate în cadrul Agenției Universitare a Francofoniei la Bruxelles. O perioadă, așadar, de aproape nouă ani, în care detașarea formală din cadrul universității a atras după sine și detașarea inevitabilă de preocupările filosofice, pentru a lăsa loc celor diplomatice, manageriale și de cooperare internațională. A fost nevoie de revenirea la catedră, în toamna anului 2020, într-un moment de mare debusolare la nivel global, pe fond pandemic, pentru a relua, nu fără anumite dificultăți, exercițiul sistematic al filosofiei și pentru a iniția proiectul susținerii abilitării.

Există, în sfârșit, și un **motiv filosofic** care complică realizarea acestei sinteze. Este evident că nicio gândire nu este reluată din același loc în care a fost oprită sau întreruptă, chiar și când aceasta se petrece pentru o durată mai scurtă. În acest context, rămâne de maximă actualitate fraza unică a filosofului francez Jean-Luc Nancy,

care a înțeles cât se poate de bine fragilitatea oricărei poziționări filosofice:

În orice clipă, aici și acum, în timp ce scriu, în timp ce citiți, poate să devină absolut necesar și urgent să abandonez aceste gânduri și să mă dedic în grabă evenimentului. De fapt, asta se petrece în fiecare zi. Asta poate să se petreacă și într-un mod mai puțin cotidian, în funcție de evenimentele de sfârșit de lume pe care le trăim. Orice discurs despre sens și despre semnificația lumii poate fi suspendat, basculând în neînsemnătate, printr-o conflagrație a mizeriei sau a suveranității, printr-o mutație tehnologică majoră, printr-o manipulare genetică inedită, printr-o catastrofă în care să se amestece inextricabil *natura* și *societatea* ori, pur și simplu, printr-un accident, o suferință, o bucurie în jurul meu, *în mine*. Ceea ce se va numi *urgența situației* mă va face „să-mi arunc pana“ (la fel cum Hölderlin aștepta să o facă pentru o Revoluție), sortind discursul meu deriziunii unei vorbării goale. Dar tocmai aceasta formează atestarea sensului¹.

Multe din cele prezentate de filosoful francez în acest fragment s-au putut întâmpla în ultimii ani, obligându-mă și pe mine, sau pe mine mai mult decât pe alții, să abandonez gândurile și să mă dedic evenimentului. Abandonându-le însă, în improvizația urgenței și în necesitatea îndepărtării de ele, nu le regăsim niciodată acolo unde le-am lăsat. Chiar dacă biblioteca, notițele ori, mai nou, fișierele și documentele rămân fizic (sau digital) acolo unde fuseseră depozitate, gândurile se deplasează

¹ Jean-Luc Nancy, *Le sens du monde*, Galilée, Paris, 1993, pp. 127-128.

și se dislocă, se preschimbă și se transformă, astfel încât, asemenea unor spirite care părăsesc corpurile inerte, ele continuă să circule prin alte lumi înstrăinându-se de cele vechi prin dialog, prin fuziune cu alte gânduri, prin descoperirea altor orizonturi, altor trăiri, altor senzații.

Prin urmare, gândul filosofic nu revine niciodată acolo de unde a plecat. Iar dacă totuși revine, revine ca un Altul, ca o alteritate, bântuind — el însuși schimbat — locuri vechi și schimbate. Astăzi, aici, se impune să regăsim așadar vigoarea unei reflecții de odinioară, revitalizând-o dintr-o perspectivă larg deschisă — ceea ce poate fi, fără îndoială, un avantaj —, oferind distanța folositoare pentru a cuprinde un întreg parcurs într-un tot din care să fie extrase lucrurile esențiale. Dar în același timp, distanța e și îndepărtare ca înstrăinare, de unde efortul suplimentar, răsplătit însă de nașterea unor noi înțelesuri, de re-familiazare cu tine însuși din alte vremuri.

Asta face ca, în cele din urmă, textul care urmează să poarte amprenta duratei lungi și a duratei întrerupte, a diferenței dintre o primă perioadă — densă în reflecție, creație și dialog filosofic — și o perioadă aproape complet străină practicii filosofice, străbătută însă de alte reflecții, de întâlniri cruciale, de descoperiri ale unor spații culturale care au lăsat — așa cum se va putea vedea în ultimul capitol al lucrării — urme în devenirea ulterioară și care au modificat tonul și direcția gândirii într-un fel ce rămâne să se concretizeze în anii care vin, în noi și noi inspirații și eforturi de scriere.

Capitolul 1

Cum se construiește spațiul public și ce mai înseamnă azi *a locui*?

1.1. Construirea spațiului în filosofie și arhitectură

Cu mulți ani în urmă, încheiam o amplă lucrare doctorală cu indicarea mai multor piste posibile de cercetare; asta se întâmpla după tratarea extensivă a temei cotidianității în filosofie în jurul întrebării despre posibilitatea de a gândi raportul dintre filosofie și realitatea cotidiană fără a le suprapune și fără a ceda tentației de a acorda uneia forma, funcția ori structura celeilalte.

Insistența asupra cotidianului provenea din constatarea eșecului proiectării lui (narative, politice, fantasmatic) — un eșec dramatic și cu urmări ce rămân până la noi insuficient cunoscute — într-o sferă ideală și perfectă, pentru atingerea căreia ziua de azi și fiecare zi de azi ar trebui să se sacrifice. Am urmărit pe viu — trăind anii aceia în speranță și deznădejde — modulațiile chinuite, mai reușite sau mai dizgrațioase, ale readaptării societății postcomuniste la cotidian și am încercat să identific anumite determinații ale cotidianității. De pe poziții deopotrivă fenomenologice (prin respectul față de imperativul revenirii neîncetate la lucrurile însele, la acele lucruri care ni se dau *zunächst und zumeist*, în primul rând și cel mai

adesea), dar și hermeneutice, cu asumarea presupuziției că sensul, finit, nu încetează să se facă și să se desfacă, să se dea și să se retragă, adică să se producă — am considerat cotidianul nu ca un dat în sine, ci ca o producție perpetuă a unei aparențe de stabilitate, îngăduind o dinamică și o direcție continue. O producție în raport cu care extracotidianul, excepționalul, extraordinarul nu sunt negări sau suprimări, nu sunt nici măcar evadări, ci secreții, dospiri ale existenței individuale și colective străbătute de temporalitatea faptului că „se întâmplă“ ceva, care hrănește prin însăși combustia sa intensă și rapidă (o sărbătoare, o experiență unică, o trăire nemaiîntâlnită) solul vieții de zi cu zi.

De pe aceste premise urma să se deschidă un nou șantier, anunțat în finalul cercetărilor doctorale: era șantierul studiului spațiului într-un dialog interdisciplinar deja inițiat cu alte discipline, precum arhitectura, urbanismul, geografia, sociologia sau literatura. Acest dialog era menit să pună în valoare nu atât istoria multiseculară a unui concept, nici diferitele sale declinări în marile sisteme filosofice, ci urmarea, pe de o parte, să surprindă în multitudinea expresiilor sale preocuparea constantă a modernității pentru cercetarea spațiului și, pe de altă parte, să investigheze diferitele strategii și practici de producere a spațiului.

Astfel, pentru prima direcție, asumam ca punct de pornire celebra frază a lui Michel Foucault, după care neliniștea de astăzi ar privi în mod fundamental spațiul. Desigur, nu este vorba de a contrapune într-un mod simplist istoricismul secolului al XIX-lea cu preocuparea pentru spațiu din secolul ce i-a urmat. Asta fie și numai pentru că, într-un anume fel, istoria însăși a modernității,